



**ՈՒՋԱՆԱ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ**  
*ՀՊՏՀ վիճակագրության ամբիոնի դասախոս*

**ՀՀ ՄԱՆՐԱԾԱՆ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ  
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ  
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ  
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ  
ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ  
ԻՆԴԵՔՍԱՅԻՆ ՄԵԹՈԴՈՎ**

Առևտուրը բնակչության կենսապահովման կարևոր ոլորտներից է, որի գործունեությունը սերտորեն կապված է բազմաթիվ խնդիրների լուծման հետ: Ներկայումս մանրածախ առևտրի համար բնութագրական է կապի-տալի արագ շրջանառելիությունը, ձեռնարկությունների կազմակերպական բազմաձևությունը, գործունեության կարճատևությունը, ապրանքների վա-ճառքի ձևերի տարբեր զուգակցումները և այլն, որոնք հանգեցնում են գործունեության այս տեսակի չափերի դինամիկ փոփոխությունների:

ՀՀ սոցիալական կյանքի և տնտեսության մեջ կարևոր դեր ունի առևտ-րային գործարարությունը: Դրա նշանակությունն այն է, որ վերսկսում է ապ-րանքների գնման և վաճառքի մշտական գործընթացը, բավարարում է գնորդների պահանջարկը և իրականացնում է բիզնեսի գլխավոր նպատակը՝ ձևավորում է առևտրային ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների շահույթը: Մանրածախ առևտրային կազմակերպություններն ապրանքներն իրացնում են անմիջապես բնակչությանը, ֆիզիկական անձանց՝ կիրառելով մանրածախ վաճառքի առանձնահատուկ եղանակներ և մեթոդներ: Մանրա-ծախ առևտրային ցանցը, ի տարբերություն մեծածախի, բնութագրվում է տարածքային մասնատվածությամբ, մեծաթիվ ոչ մեծ տարածքներով, ապ-րանքաշրջանառությամբ ձեռնարկություններով, և դրանց գործունեությունը կարելի է վերագրել առավելապես փոքր գործարարության ոլորտին<sup>1</sup>:

Շուկայական տնտեսության պայմաններում տնտեսական գործունեու-թյան կենտրոնը տեղափոխվում է ձեռնարկատիրական գործունեություն:

---

<sup>1</sup> Տե՛ս **Панкратов Ф.**, Коммерческая деятельность /учебник, 11-е изд. перераб. и доп./ М., Издательско-торговая корпорация „Дашков и К<sup>о</sup>“, 2008:

Ձեռնարկատիրական է համարվում անձի ինքնուրույն, իր ռիսկով իրականացվող գործունեությունը, որի հիմնական նպատակը գույքի օգտագործելուց, ապրանքներ վաճառելուց, աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց շահույթի ստանալն է<sup>2</sup>:

Մանրածախ առևտուրը ներառում է ամբողջ ձեռնարկատիրական գործունեությունը, որը նպատակաուղղված է անձնական, ընտանեկան կամ տնային օգտագործման համար վերջնական սպառողներին ապրանքներ վաճառելուն և ծառայություններ մատուցելուն: Այս տեսակետից առևտրային կազմակերպություններն իրենց գործունեությունը ծավալում են ապրանքների շրջանառության ոլորտում: Առևտրային ձեռնարկատիրական գործունեության պարագայում ձեռնարկատերը հանդես է գալիս առևտրականի դերում՝ վաճառելով այլ անձանցից կամ կազմակերպություններից ձեռք բերված արտադրանքը:

Շուկայական հարաբերությունների ներկայիս իրադրությունում առևտրային կազմակերպությունների արդյունավետ գործունեությունը պայմանավորված է տվյալ շուկայում գոյատևման և երկարատև գործունեություն ծավալելու օբյեկտիվ օրինաչափությամբ:

Մանրածախ առևտրային կազմակերպության գործունեության հաջողությունն ապահովելու համար ձեռնարկատերը պետք է հստակ պատկերացում ունենա ներքին շուկայի հագեցվածության, ինչպես նաև զարգացումների վերաբերյալ: Այս առումով, նա պետք է հանգամանորեն հետազոտի գնորդների չբավարարված պահանջմունքները, որպեսզի կարողանա ժամանակին արձագանքել դրանց՝ մատուցելով անհրաժեշտ ապրանքներ և ծառայություններ: Հարկ է նշել, որ ապրանքների արդյունավետ վաճառքը նպաստում է խանութների ապրանքաշրջանառության աճին, բնակչության պահանջարկի լավագույն բավարարմանը՝ ապահովելով կազմակերպությունների շահութաբեր աշխատանքը:

Որպես առևտրային ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների արդյունավետության բնութագրիչներ կիրառվում են շահույթի և շահութաբերության, ծախքերի և ծախսատարության ցուցանիշները: Մանրածախ ապրանքաշրջանառության կառուցվածքի փոփոխությամբ փոխվում է ոչ միայն շրջանառության ծախքերի մակարդակը, այլև առևտրային կազմակերպության ու ձեռնարկության շահույթի մեծությունը:

Արդյունավետ առևտրային գործունեությունը պահանջում հիմնականում երկու գործոնների առկայություն՝ առաջարկվող ապրանքատեսակների հանդեպ կայուն պահանջարկ և գնման առավելագույն ցածր գին, որը հնարավորություն կընձեռի ձեռնարկատիրոջը փոխհատուցելու իր կատարած ծախսերը և ապահովել շահույթի համապատասխան մասնաբաժին:

Այսօր հատկապես կարևորվում է առևտրային կազմակերպությունների արդյունավետության բարձրացման դերը տնտեսական աճի ապահովման գործում: Առևտրային կազմակերպության գործունեության արդյունավետության գնահատման համար հարկ է ուսումնասիրել, թե որքանով է այն կարողանում իրականացնել իր առջև դրված նպատակները, ինչպիսին է ստեղծված արդյունքի և օգտագործված ռեսուրսների հարաբերակցությունը:

Շուկայի գործունեության արդյունավետության հիմնական ցուցանիշ է համարվում ապրանքաշրջանառությունը, որը համապատասխանում է վա-

<sup>2</sup> Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդվ. 2:

ճառված ապրանքների դրամական հասույթին: Խոշոր, միջին և փոքր կազմակերպությունների շրջանառությունների համեմատությունը թույլ կտա ճշգրտել առևտրի յուրաքանչյուր ձևի դերը դրանց ձևավորման և զարգացման մեջ: Բնականաբար, խոշոր, միջին և փոքր առևտրային կազմակերպությունների գործունեության արդյունքի և արդյունավետության ցուցանիշներն անմիջականորեն կապված են դրանց չափերի հետ: Որքան խոշոր է կազմակերպությունը, այնքան մեծ է ապրանքների վաճառքից հասույթի չափը, համապատասխանաբար՝ չահույթը:

Այդ նպատակով հաշվարկվել է ՀՀ մանրածախ առևտրային ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների (ըստ «Մանրածախ առևտուր» տնտեսական գործունեության հիմնական տեսակ ունեցող կազմակերպությունների) տարեկան շրջանառության ցուցանիշը մեկ առևտրային միավորի հաշվով: Աղյուսակ 1-ում ներկայացված են տարբեր տեսակի և չափերի ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների մանրածախ առևտրի դրամական հասույթի և շրջանառության ծախքերի միջին ցուցանիշները:

#### Աղյուսակ 1

*ՀՀ մանրածախ առևտրային կազմակերպությունների ապրանքաշրջանառությունը, ապրանքների վաճառքից հասույթը և շրջանառության ծախքերը (մեկ կազմակերպության հաշվով) 2010 և 2011 թվականներին*

| Ցուցանիշներ                                                                                                                 | 2010 թ. |              | 2011 թ. |              |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|--------------|---------|--------------|
|                                                                                                                             | Խոշոր   | Փոքր և միջին | Խոշոր   | Փոքր և միջին |
| Դրամական հասույթ, մլն դրամ (Օ)                                                                                              | 2955,9  | 85,5         | 3539,6  | 105,6        |
| Շրջանառության ծախքերը, մլն դրամ (Ը)                                                                                         | 648,4   | 10,5         | 539,8   | 11,9         |
| Մանրածախ առևտրում վաճառված ապրանքների շրջանառության ծախքերի (ծախսատարության՝ y) հարաբերական մակարդակը (%) հասույթի նկատմամբ | 21,94   | 12,25        | 15,25   | 11,27        |

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ «Կազմակերպությունների տնտեսական գործունեության հիմնական ցուցանիշների վերաբերյալ» 2և 1-ՏԳ պետական վիճակագրական հաշվետվությունները (անվանագերծված) և հեղինակի հաշվարկները

Ինչպես երևում է աղյուսակ 1-ի տվյալներից, 2011 թվականին փոքր և միջին մանրածախ կազմակերպությունների միջին հասույթի բացարձակ մեծությունը 33.5 (2010 թ.՝ 34.6) անգամ քիչ է, քան խոշոր ձեռնարկություններինը, իսկ շրջանառության ծախքերի մակարդակը 45.4 (2010 թ.՝ 61.8) անգամ ավելի ցածր է: Շուկայական գործունեության տնտեսական արդյունքները նշանակալի չափով կախված են ծախսերի արդյունավետությունից: Ծախսատարության ցուցանիշը հաշվարկվում է, որպեսզի բացառվի /չեզոքացվի/ ապրանքաշրջանառության չափականության ազդեցությունը: Նշենք, որ շրջանառության ծախքերի հարաբերական մակարդակը կախված է ոչ միայն կազմակերպության աշխատանքի արդյունավետությունից, այլ նաև ապրանքների և նյութական ծախսերի տարրերի գների մակարդակից: Ըստ այդմ՝ շրջանառության ծախքերի հարաբերական մակարդակի ցուցանիշը

խոշոր առևտրային կազմակերպություններում 2011 թվականին 3.98 տոկոսային կետով բարձր է, քան փոքր և միջին կազմակերպություններում, ընդ որում, այս ցուցանիշը 2010-ի (9.69) համեմատությամբ նվազել է 5.71 տոկոսային կետով:

Արդյունքի և արդյունավետության (շահույթ և շահութաբերություն) ցուցանիշների վերլուծության մեջ նշանակալի դեր ունեն գործոնի ինդեքսային մոդելները: Շահույթի փոփոխության վերլուծությունը ինդեքսային մեթոդով հնարավորություն է տալիս բացահայտելու շահույթի մեծացման համար ձեռնարկության ռեզերվները և ընդունելու հիմնավորված կառավարչական լուծումներ: Սակայն միայն շահույթի գումարով չպետք է դատել ձեռնարկության գործունեության արդյունավետության մասին: Շահութաբերությունը, ըստ էության, արտացոլում է ոչ միայն բուն արտադրության, այլ նաև արտադրանքի իրացման արդյունավետությունը, այսինքն՝ վերարտադրության փուլն ընդգրկում է ամբողջությամբ:

Հիմք ընդունելով վաճառված ապրանքների շահութաբերության ինտենսիվ ցուցանիշը՝ կատարել ենք ՀՀ մանրածախ առևտրային կազմակերպությունների կողմից (արտադրանքի, ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների իրացումից) ստացված շահույթի եռագործոն ինդեքսային վերլուծություն: Եռագործոն վերլուծությունը կարելի է կատարել մեկուսացված և շղթայական տեղադրումներով:

Շահույթի մեծության վրա ազդող եռագործոն (ապրանքաշրջանառությունը, ծախսատարությունը, շահութաբերությունը) ինդեքսային համակարգը շղթայական տեղադրումների դեպքում, հաշվի առնելով յուրաքանչյուր գործոնի քանակական կամ որակական հատկությունը, ունի հետևյալ տեսքը.

$$I_P = I_{P(O)} \cdot I_{P(Y)} \cdot I_{P(\Phi)}$$

$$I_P = \frac{\partial_{\phi_0} Y_0 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_0 O_0} \cdot \frac{\partial_{\phi_0} Y_1 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_0 O_1} \cdot \frac{\partial_{\phi_1} Y_1 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_1 O_1}$$

Հետևաբար՝ խոշոր մանրածախ առևտրային կազմակերպությունների շահույթի (միջինը՝ մեկ կազմակերպության հաշվով) ինդեքսը կլինի.

$$I_P = \frac{\partial_{\phi_0} Y_0 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_0 O_0} \cdot \frac{\partial_{\phi_0} Y_1 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_0 O_1} \cdot \frac{\partial_{\phi_1} Y_1 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_1 O_1} = 1.197 \cdot 0.695 \cdot 2.878 = 2.396$$

Փոքր և միջին մանրածախ առևտրային կազմակերպությունների շահույթի (միջինը՝ մեկ կազմակերպության հաշվով) ինդեքսը կկազմի.

$$I_P = \frac{\partial_{\phi_0} Y_0 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_0 O_0} \cdot \frac{\partial_{\phi_0} Y_1 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_0 O_1} \cdot \frac{\partial_{\phi_1} Y_1 O_1}{\partial_{\phi_0} Y_1 O_1} = 1.234 \cdot 0.920 \cdot 0.989 = 1.123$$

Ստացված արդյունքները վկայում են, որ խոշոր մանրածախ առևտրային կազմակերպությունների (միջինը՝ մեկ կազմակերպության հաշվով) շահույթի մեծությունն աճել է 2.4 անգամ, իսկ փոքր և միջին մանրածախ առևտրային կազմակերպություններինը՝ 12.3%-ով: Միևնույն ժամանակ, խոշոր առևտրային կազմակերպությունների շահութաբերության ինդեքսն աճել է 2.89 անգամ, իսկ փոքր կազմակերպությունների դեպքում նույն ցուցանիշը նվազել է 1.1%-ով: Այս թվերը վկայում են, որ խոշոր մանրածախ առևտրային կազմակերպությունները փոքրերի և միջինների նկատմամբ շատ ավելի շահեկան վիճակում են, մասնավորապես՝ ֆինանսատնտեսական արդյունքների տեսանկյունից:

Ինդեքսի վերլուծական հայեցակարգի էությունը ոչ թե բարդ երևույթի փոփոխման ընդհանրական բնութագրի ստացումն է, կազմված անմիջականորեն «անչափակցելի» մասերից, այլ այդ երևույթի մակարդակի փոփոխության առումով բարդ երևույթի գործոնների, բաղադրիչ մասերի փոփոխությունների ազդեցության չափումը<sup>3</sup>:

Գործոնային վերլուծության ժամանակ յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության չափը որոշվել է նաև բացարձակ մեծություններով, որոնց հաշվարկային տվյալները ներկայացված են աղյուսակ 2-ում:

Աղյուսակ 2

*ՀՀ մանրածախ առևտրային կազմակերպությունների տնտեսական արդյունքի, արդյունավետության միջին ցուցանիշները (մեկ կազմակերպության հաշվով) 2010, 2011 թվականներին և շահույթի մեծության եռագործոն ինդեքսային վերլուծությունը*

| Կազմակերպություններ | Իրացումից շահույթ, մլն դրամ (P) |        | Արդյունավետության հարաբերական (շահութաբերության) ցուցանիշը (ՅՖ) |        | Շահույթի մեծության բացարձակ փոփոխություն, մլն դրամ |                        |                       |                       |
|---------------------|---------------------------------|--------|-----------------------------------------------------------------|--------|----------------------------------------------------|------------------------|-----------------------|-----------------------|
|                     | 2010թ.                          | 2011թ. | 2010թ.                                                          | 2011թ. | Ընդամենը                                           | այդ թվում՝ ի հաշիվ     |                       |                       |
|                     |                                 |        |                                                                 |        |                                                    | ապրանքաշրջանառ. փոփոխ. | ծախսատարության փոփոխ. | շահութաբերութ. փոփոխ. |
| Խոշոր               | 63.2                            | 151.5  | 0.0975                                                          | 0.2806 | 88.2                                               | 12.5                   | -23.1                 | 98.8                  |
| Փոքր և միջին        | 6.1                             | 6.8    | 0.5801                                                          | 0.5736 | 0.7                                                | 1.4                    | -0.6                  | -0.1                  |

**Աղբյուրը՝** ՀՀ ԱՎԾ «Կազմակերպությունների տնտեսական գործունեության հիմնական ցուցանիշների վերաբերյալ» Ձև 1-ՏԳ պետական վիճակագրական հաշվետվությունները (անվանագրծված) և հեղինակի հաշվարկները

Պետք է նշել, որ ընդհանրական վերլուծություններ իրականացնելուց բացի, հարկավոր է անհատական մոտեցում ցուցաբերել յուրաքանչյուր առևտրային կազմակերպությանը (հաշվի առնելով կազմակերպության չափերը, հասույթի մեծությունը, շրջանառության ծախսերի հարաբերական մակարդակը, ֆինանսական ցուցանիշները)՝ բացահայտելու համար այն մոտեցումների համակարգը, որոնք կարող են իրենց դրական ազդեցությունն ունենալ առևտրային կազմակերպության գործունեության արդյունքների վրա:

Այսպիսով՝ շուկայական տնտեսության պայմաններում սեփականության տարբեր ձևերի և չափերի ձեռնարկությունների արդյունավետ գործունեություն, ինչպես նաև հասարակության զարգացման տեսանկյունից սոցիալական գերակայություն կարելի է ապահովել ապրանքների շրջանառության ոլորտի գործընթացների կարգավորման ուղիով:

<sup>3</sup> См. **Адамов В.**, Факторный индексный анализ (Методология и проблемы). М., „Статистика“, 1977, էջ 18:

**РУЗАННА ГЕВОРКЯН**

Преподаватель кафедры  
„Статистики“ АГЭУ

**Статистический анализ эффективности деятельности торговых розничных организаций РА с применением индексного метода.**- В статье произведен статистический анализ важнейших показателей прибыли и эффективности розничных торговых (крупных, средних и мелких) организаций. В частности был произведен 3-х факторный индексный анализ полученный от реализации прибыли.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что с точки зрения экономико-финансовой деятельности, крупные розничные организации находятся в более выгодном положении по отношению к малым и средним торговым организациям.

**RUZANNA GEVORGYAN**

Lecturer at the Chair of  
„Statistics“ at ASUE

**The Statistical Analysis of Effectiveness of the Activity of the RA Retail Trade Enterprises by the Indexed Method.**- The statistical analysis of main indicators of product and effectiveness of retail trade enterprises (large, medium and small) has been carried out in the article. Particularly, the triple factor indexed analysis of profit gained by realization has been done. The received results prove that large retail trade enterprises are in a more beneficial situation, than the small and medium ones, particularly from the financial and economic point of view.